

Evidencialitás az udmurt nyelvben

-

**Történeti szemantikai
vonatkozásban**

Szabó Ditta

ELTE Finnugor Tanszék

2018.10.17-18.

A történeti kutatások újabb eredményei X. konferencia

Az udmurt nyelv

- Uráli nyelvcsalád —> Finnugor ág —> Permi nyelvek
- Legközelebbi rokonnyelvek: komi-zürjén és komi-permják
- Lakóhely: Udmurt Köztársaság, Tatársztán, Baskortosztán, Kirovi Terület, Szverdlovszki Terület, Permi Terület, Oroszország több területén és volt szovjet államokban
- Lélekszám: 552 299 fő
Anyanyelvi beszélők száma: 347 970 fő
(Perepis 2010)
- Erős orosz hatás, és folyamatos érintkezés török nyelvekkel

Russia: Administrative Divisions

- International boundary
- Republic, oblast, or kray boundary
- - - Autonomous oblast (AO) or autonomous okrug (AOk) boundary

★ National capital

⊙ Oblast center

Republics are underlined. An oblast is named only when its name differs from that of its administrative center.

Lambert Conformal Conic Projection, SP 47/62 N

1 KRASNODAR KRAY	9 NIZHEGOROD OBLAST
2 STAVROPOL' KRAY	10 MORDVINIA
3 ADYGEA	11 CHUVASHIA
4 KARACHAY-CHEKKESSIA	12 MARI EL
5 KABARDINO-BALKARIA	13 UDMURTIA
6 NORTH OSSETIA	
7 <u>INGUSHETIA</u> *	
8 <u>CHECHENIA</u> *	

* Formerly Checheno-Ingushetia;
boundary between Chechenia and
Ingushetia has not been established.

Names and boundary representation of administrative divisions are not authoritative. Final boundaries of Estonia, Latvia, and Lithuania with the former Soviet Union are expected to be confirmed by agreement. Other boundary representation is not necessarily authoritative.

0 250 500 750 Kilometers
0 250 500 750 Miles

Az evidencialitás fogalma

- Evidencialitás: az a nyelvi jelenség, mely során a beszélő mondanivalójában kifejezi, hogy az általa birtokolt információ milyen forrásból származik
- Evidencialitás mint grammatikai kategória: a beszélő grammatikai eszközökkel (pl.: török, evenki, jukagir), és nem lexikális jelölők segítségével fejezi ki az információ forrását (pl.: magyar, orosz) (Havas 2015)
- Palmer (2001: 35): az evidenciális kifejezések egyben az igazság iránti elköteleződést is tartalmazzák
—> Antropológiai vizsgálatok alapján az evidencialitás fogalma csak az információ forrására vonatkozik (Kugler 2015: 44)

Aikhenvald-féle felosztás

	Érzékelés		Inferencia		Értesülés	
	látás	egyéb	eredmény	feltevés	hallomás	<u>kvotatív</u>
2 elemű	első kézből		nem első kézből			
	első kézből	nem első kézből				
	első kézből		nem első kézből		nincs, vagy más rendszerbe tartozik	
	nincs	nem látási	nincs		értesülés	
3 elemű	közvetlen		<u>inferencia</u>		értesülés	
	látás	nem látási	<u>inferencia</u>		nincs	
	látás	nem látási	<u>inferencia</u>			
	látás	nem látási	nincs		értesülés	
	nincs	nem látási	<u>inferencia</u>		értesülés	
4 elemű	látás	nem látási	<u>inferencia</u>		értesülés	
	közvetlen		eredmény	feltevés	értesülés	
	közvetlen		<u>inferencia</u>		hallomás	<u>kvotatív</u>
5 elemű	látás	nem látási	eredmény	feltevés	értesülés	

Willett-féle felosztás

Az evidenciátípusok			
Közvetlen	tapasztalati alapú	látás	
		hallás	
		egyéb érzékelés	
Közvetett	értesülés, hallomás (' <u>reported</u> ')	<u>kvotatív</u> evidencia	másodkézből
			harmadkézből
		folklór/ hallomás (' <u>hearsay</u> ')	
	<u>inferencia</u> / következtetés	eredmény (' <u>result</u> ') (megfigyelésre épül)	
		okfejtés (' <u>reasoning</u> ; <u>mental construct</u> ')	

Evidencialitás az udmurtban

- Kétosztatú rendszer
- Az evidencialitás grammatikai kategóriaként létezik → van grammatikai jelölő
- Nem szemtanúsági funkció kifejezése a második múlt idő segítségével
- (1) Коля толон лыкт-эм.
Kolja tolon lykt-em.
Kolja tegnap megérkezik-2PST.3SG
'Kolja tegnap megérkezett.'
- (2) Коля толон лыкт-йз.
Kolja tolon lykt-iz.
Kolja tegnap megérkezik-1PST.3SG
'Kolja tegnap megérkezett.'

A második múlt idő

- Második múlt idő: evidenciális jelentésárnyalatok
- Első múlt idő: csak a múlt idő kifejezése; szemtanúságot nem jelöl
- Szintetikus - analitikus szembenállás → a második múlt idejű alakok szintetikusan és analitikusan is képezhetők
Analitikus alakok: mind a 4 igeidő alkothat összetett igealakokat!

Analitikus igealakok

- Főige lehet jelen, első múlt vagy második múlt időben
- Ige + *val* → a múltban, vagy régmúltban tartós vagy ismétlődő cselekvést fejeznek ki
- Ige + *vylem* → csak nem-szemtanúságot fejez ki

(3) so gyre val 'ő szántott (szánt vala)'

(4) so gyroz val 'ő (régén) szántott, szántani szokott'

(5) so gyroz vylem 'ő (úgy emlékszem, azt mondták) szántott'

(Csúcs 1990: 50-51)

1. táblázat: Igeragozás második múlt időben. Állító. Bavli típus

Infinitívusz	Tő	Időjel	Vx	Íráskép	
mynyny (‘menni’)	myn-	-em	-e	myneme	Sg1
			-ed	mynemed	Sg2
			(-ez)	mynem(ez)	Sg3
			-my	mynemmy	Pl1
			-dy	mynemdy	Pl2
			-zy	mynemzy	Pl3

2. táblázat: Igeragozás második múlt időben. Állító. Kirikmaszi

Infinitívusz	Tő		Időjel	Vx	Íráskép	
mynyny (‘menni’)	myny-	-śk-	-(e)m	-	myniśkem	Sg1
	myne-	-		-ed	mynemed	Sg2
				-	mynem	Sg3
	myny-	-śk-		-my	myniśkemy	Pl1
		-l’l’a-		-dy	mynil’l’amdy	Pl2
				-	mynil’l’am	Pl3

Hipotézis

- A második múlt idő a 19. század előtt nem fejezett ki nem szemtanúsági funkciót
- Eredetileg előidejűséget és/vagy rezultativitást kifejező funkciója lehetett
- Valaha csak harmadik személyű alakokban használták
- Bizonyíték:
 - Korábban nem használták minden számban és személyben
 - A ragozási paradigma nagyon összetett, nem egységes

Elsődleges és másodlagos funkciók

- **Serebrennikov** 1960, 1963: “perfect” + “modal perfect”
—> Önálló fejlemény a permi nyelvekben
- **Cypanov** 1991, 1997, 2002: Használaton alapuló elmélete **Baker** (1983)
elgondolásán alapul —> a második múlt időnek “minor” funkciói is vannak —>
ezek nem magára az igére, hanem a particípiumra vonatkoznak
- **Csúcs** 1990: A *vylem* alakkal a beszélők azt fejezik ki, ha nem voltak szemtanúi az eseménynek
- **Leinonen** 2000: a második múlt idő jelentésárnyalatai hasonlítanak a török nyelvben találhatóakkal
(komi)
A lenni ige második múlt idejű használata kizárólag evidenciális jelentéssel bír
- **Winkler** 2001: a második múlt idő funkciói a modalitás részét képezik

A. V. Konjuhova: Udmurt nyelvtan

Második kiadás

Szintaxis

6-7. osztály

1949

„A múlt században az elbeszélésekben (...), az ige **nem szemtanúsági múltban** van. Ezek kijelentő módban vannak.”

Kozmács István: Az udmurt (votják) nyelv alapjai

Oktatási segédanyag

Budapesti Finnugor Füzetek 16.

2001.

“Az összetett alakú igeidők: (...)

4. II. múlt idő + *val/vilem*: egy múltbeli cselekvésnél korábbi cselekvés, ez az alak az **eredményre koncentrál**”

A második múlt idő funkciói az udmurtban

- Népi elbeszélések
- Hallomásból szerzett információ
- Mirativitás
- Nem akaratlagosság
- Az álmok esete
- Perfektivitás, rezultativitás
- Durativitás???

Szövegvizsgálatok

- Szöveg típusa: **mesék** (Wichmann 1893, Tepljasina 1962); **dalok és találós kérdések** (Munkácsi 1881); népi elbeszélések (ünnepekről, beszermánok származásáról stb.) (Fedotov 1960s)
- Nyelvjárási szövegek —> beszermán, glazovi, kazáni
- Az eddig megvizsgált kb 28 oldalnyi szövegből összesen 47 darab előfordulás második múlt idejű alakban
- Épülő adatbázisban vizsgált tulajdonságok: szám, személy, funkció, forrás, kontextus, gyűjtés ideje, szöveg típusa

Kontextus: a gyerekek az erdőben jártak gombát gyűjteni, azután hazaindultak, de egyikük eltévedt az erdőben, majd meglátott egy kis házikót és bement oda.

- (6) Со отчы пыр-ем
So otčy pyr-em
Ő oda bemegy-2PST.3SG
'Bement oda.'

(Csúcs 1990: 73)

Szöveg típusa: mese

Ige alakja: E/3; második múlt idő

- Kontextus: történet arról, amikor még fiatal lányok voltak, hogy találtak egy elhagyott házat és oda két hétre beköltöztek (első személyben beszél erről)
- (7) Отын ик терсыл-и-м но, отын ик келалл-ям но
Otyn ik tyercyl-i-m no, otyn ik kelall-jam no.
Ott fonni-1PST-1PL és, ott is éjszakázni-2PST.1PL
‘Ott fontunk és ott is éjszakáztunk’

(Csúcs 1990: 74)

Ige alakja: második múlt idő; **T/1 helyett T/2 vagy T/3-ra utaló alak** —> Miért?

Hosszú- és rövidtávú tervek

- További “tételek” gyűjtése, vizsgálása → Wichmann és Munkácsi; oroszról fordított szövegek?
- Ezek összehasonlítása mai nyelvi adatokkal → a jelentésárnyalatok nyelvjárásonként eltérhetnek, ahogyan a második múlt idő paradigmája is
- Vizsgálható-e bármilyen szemantikai eszközzel?
- Szemantikai térképek?
- Török nyelvekkel való összehasonlítás
- Történeti tipológiai szemszögből → Mennyire tipikus az ilyenfajta változás más nyelveknél?

Összefoglalás

- A második múlt idő ma főleg nem szemtanúsági funkciót lát el
- Eredetileg egy előidejűséget, illetve rezultativitást jelentő alak volt
- Korábbi és mai nyelvi adatok vizsgálata alapján feltárható az egyes funkcióváltások története
- A nyelvjárási sokszínűség, és a nyelvemlékek hiánya nehezíti a kutatást

Felhasznált irodalom

Csúcs Sándor 1990. *Chrestomathia Votiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest

Ethnologue: <https://www.ethnologue.com/language/udm> (2018.10.08.)

Ferdinand de Haan 2013. Coding of Evidentiality. World Atlas of Language Structures Online. In.: Dryer, Matthew S., Haspelmath, Martin (eds.) World Atlas of Language Structures Online

Havas Ferenc (szerk.) 2015. *Evidencialitás*. In: Havas Ferenc – Csepregi Márta – F. Gulyás Nikolet - Németh Szilvia Az ugor nyelvek tipológiai adatbázisa. Budapest. (utdb.elte.hu) (2017.01.23.)

Konjuhova, A. V. 1949. *Udmurt nyelvtan. Szintaxis*. Második kiadás. 6-7. osztály.

Kozmács István 2001. *Az udmurt (votják) nyelv alapjai*. Oktatási segédanyag. Budapesti Finnugor Füzetek 16. Budapest

Kugler Nóra 2015. *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest

Munkácsi Bernát 1881. *Votják nyelvmutatványok*. In: Nyelvtudományi Közlemények 17. Budapest

Palmer, Frank Robert 2001. *Mood and Modality*. Second edition. Cambridge University Press, Cambridge

Perepis 2010 = [Federal'naya sluzhba gosudarstvennoy statistiki] Федеральная служба государственной статистики 2011: Окончательные итоги Всероссийской переписи населения 2010 года, Федеральная служба государственной статистики, Moscow [published online at www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/]

Siegl, Florian 2004. *The 2nd past in the Permic languages - Form, function and a comparative analysis from a typological perspective*. Tartu

Köszönöm! Tay!

Jelen tanulmány az NKFI K 125282 számú projekt támogatásával készült.

